

/21/ Tento jev je charakteristický i pro substantiva. Např. коренекубенник = rostlina s jedlým hlíznatým kořenem aj.

/22/ Příkladu podle příruček: Грамматика русского языка 1, Москва 1952, s. 346 - 352, 367; Пříruční mluvnicе ruštiny 1, Praha 1961, s. 378 - 388.

/23/ U ruského adjektiva мирный nedošlo k diferenciaci pravděpodobně proto, že adjektivum мирной mělo již svůj speciální význam jakožto utvořené od homonymního мир (svět).

/24/ Podrobněji o této otázce Аманова, О. С., Очерки об отеческой русской лексикологии, Москва 1957, s. 224 - 228.

III. SLOVNÍ ZÁSoba V OBou JazyCích Z HLEDISKA PLÁNU výRAZOVÉHO A OBSAHOVÉHO

Po provedení rozboru, v němž jsme porovnávali shodu ve slovní zásobě ruštiny a češtiny po stránce výrazové, přítoupríme k analýze slovní zásoby z hlediska obsahového. Při bližší klasifikaci bude ovšem nutno přihlídnout i k výstavbě slovní zásoby. Zvláště proto, že jednotlivé slovoznorné afixy mají vedle svého významu formálního i význam věcný. Totéž lze do určité míry říci i o slovních spojeních, v nichž spojením dvou nebo několika slov a jejich fixací vzniká nový význam, např. железная дорога (železnice), серебряное платье (počátní záře), поселить петуха (zapálit, posadit kohouta na střechnu, ztratit hlas) aj.

Na významovou shodu a rozdílnost stejně nebo podobně znějících slov v ruštině a češtině upozorňovali již jazykovědci a autoři ruských učebnic 19. století. Tak např. Josef Dobrovský ve své práci "Neues Hilfsmittel die russische Sprache leichter zu verstehen, vorzüglich für Böhmen, zum Theile auch für Deutsche..." říká toto: /1/

"In den Substantiven und Adjektiven giebt es mancherley Abweichungen.

1. Gebrauchen die Russen oft ganz andere Wörter:

глаз	das Auge	oko
пруд	ein Teich	rybnik atd.

2. Gebrauchen sie dieselben Wörter in einer anderen Bedeutung:

люб	die Stirn	čelo (leb)
пуť, ш.	der Weg	cesta (put).

Im böhmischer aber ist leb die Hirnschale, put die Wahl-fahrt aj.

Dále pak ukazuje Dobrovský na častější rozdíly mezi ruskými a českými slovy. Tyto rozdíly se projevují:

a) durch Einschaltung der Vocale:

bereg	das Ufer	břeh
golos	die Stimme	hlas aj.
b) oder durch verschiedene Bildungsregeln (Ausgänge):		
kunica	der Merter	kuna
kupčicha	die Kaufmannsfrau	kupcová.

Tato analýza Josefa Dobrovského platí i pro dnešní stav a je jí potřeba rozšířit i na ostatní slovní druhy a dále rozvést. Týká se totiž ve stejném míře např. sloves a příslov-
ci. Ale i gramatická slova se mohou překrývat s plnovýznamo-
vými, např. чай (asi, snad) a čaj (чай, -я m); блато (spoji-
ka) a české subst. blaho; rus. предл. около a české adv. oko-
lo (кругом), сок (citosl.) a české subst. sok (трехок),
также (také) a česká spojka takže (так что), citosl. чак! a
české subst. čich (обоняние), adverbium про a české substanti-
vum jaro (весна) apod.

Při porovnání současně ruské slovní zásoby s českou (při-
tom bereme v úvahu jak slova slovanského původu, tak slova pře-
jatá) docházíme k těmto základním skupinám:

A. Slova odlišná hláskovým složením a nenaíjící vlastní
významový ekvivalent v druhém jazyce, např. палыца, годик,
ковер, козос; v češtině knedlík, bramborák, buchta aj.

B. Slova odlišná hláskovým složením, ale stejná nebo blíz-
ká svým významem, např. канікылі - dřázdňiny, денгін - pení-
ze, севра - náušnice, поронок - strop akd.

C. Slova stejná nebo podobná svým hláskovým složením a
také stejná nebo přibližně stejná svým významem. Např. школа
škola, отец, шкэра - psát, судога - sobota, тэнк -
tank, мотор - motor.

D. Slova stejná nebo podobná svým hláskovým složením a
také stejná nebo přibližně stejná svým významem, ale s různou
stylistickou platností v obou jazycích. Např. сцяжэнні - stu-
дені, вэарпра - kvartýr, здрэвін - zdravý, машына - mašína,
война - vojna, вэсна, шпэра - vesna, шпэра - apríl, аэра - aere,
жэніна - ženština.

E. Slova stejná nebo podobná hláskovou strukturou, ale

rozdílné významem, jako je глы (мртвола) - trup (труповне);
сця (жидле) - stíl (стор); сёбор (plot) - zábor (saxar);
бор (злodej) - vor (паром); сядзе (ničema) - zloděj (вор);
огнен (odstředné mléko) - obrat (новорот); шкэра (multi-
kar, nov. ještěřka) - autokar (saxarnoj avtoyc).

Dělení slov podle stupně podobnosti a jejich procentuál-
ní zastoupení zachycuje poprvé L. V. Kopeckij.^{/2/} Podle něho
počet nepodobných slov tvoří asi 45 % - 60 %, částečně odliš-
ných asi 30 - 40 % a celkem totožných asi 10 %.

Stanislava Foráková^{/3/} dělí slovní zásobu ruského jazyka
z hlediska podobnosti s češtinou na 5 skupin a dokládá toto
procentuální zastoupení: 1. slova shodná a se stejným význa-
mem; 2. slova podobná s různou fonetickou diferenciací; 3. slo-
va se stejným kořenem, ale s rozdíly v afíxech; 4. slova roz-
dílná od češtiny; 5. slova podobná, ale s úplně jiným významem.
Podle ní do prvních tří skupin patří 69,1 % (1. skupina je za-
stoupena asi 40 %, 2. skupina asi 13,8 %, třetí asi 15 %).
4. skupina tvoří 24,4 %, 5. skupina 4 - 8 %.

Autoři vysokoškolské lexikologické učebnice rozlišují
7 skupin podobnosti mezi ruštinou a češtinou: 1. Slova podob-
ná tvarem, významem a stylistickou platností. 2. Slova podob-
ná českým významově a stylisticky, ale odlišná tvarem, některý-
mi hláskami. 3. Slova s totožným nebo blízkým významem, se
stejnou stylistickou platností, tvarově vzdáleně podobná. Tyto
tři skupiny tvoří 60 % v porovnání s ruskou slovní zásobou.
4. Slova podobná tvarově i významově, ale lišící se stylistic-
ky. 5. Slova podobná významem a stylisticky, ale lišící se
plánem výrazovým (22 %). 6. Neveliká skupina slov (kolom 3 %)
bez převodního českého ekvivalentu. 7. Skupina tvoří rusko-čes-
kou nebo česko-ruskou homonymii. (Podle Forákové 6,5 %, podle
údajů Vlčka 8 %).

O velmi detailní dělení se pokusil R. Purn, který stanovil
celkem 16 typů ruských slov na základě porovnání s českou slo-
vní zásobou.^{/4/}
V roce 1983 podrobil S. V. Brujev statistické analýze rus-
ko-český slovník J. Vlčka, který obsahuje 40 000 hesel a do-

cháží k tomuto rozdělení na skupiny podle plánu výrazového a obsahového. /5/

S. V. Brujjev zpracoval údaje ve slovníku statistickou metodou podle vzorce

$$t = \frac{(\bar{x} - \bar{y})}{\sqrt{\frac{s_x^2}{n} + \frac{s_y^2}{n}}}$$

Kvadratické odchylky byly počítány podle vzorce

$$S = \frac{\sqrt{\sum \sigma^2}}{n-1}$$

V těchto vzorcích je znak $\sum$ - součet odchylek;

σ^2 - kvadratická odchylka;

n - počet slovníkových údajů;

$\bar{x}$, $\bar{y}$ - střední frekvence v porovnávaných jazycích.

S. V. Brujjev dochází k těmto skupinám a jejich procentuálnímu zastoupení:

1. skupinu tvoří foneticky a sémanticky v obou jazycích shodná slova, která jsou buď praslovanského nebo internacijnálního původu. Počet dosahuje 25 % celé slovní zásoby ve slovníku.

Do 2. skupiny patří slova, jež se shodují v plánu výrazovém, ale jsou rozdílná v plánu obsahovém. Jsou to ruskoočeská homonyma, která tvoří 5 % slovníkového materiálu.

3. skupinu tvoří slova, jež se shodují foneticky a částečně sémanticky - někdy pouze v jednom významu. Těchto slov je ve slovníku přibližně 17 %.

Do čtvrté skupiny patří slova, jež se neshodují v plánu výrazovém, ale shodují se v plánu obsahovém. Těchto slov je ve slovníku 18 %.

Do páté skupiny spadají podle Brujjeva výzkumu slova, která se neshodují ani v plánu výrazovém a ani v plánu obsahovém. Jako příklady uvádí Brujjev черепь - pořadí; řada; fronta; дāvka; череп - nástroj; studie, črta; прожектеніе - dílo, výtvor, spis. Těchto případů je ve slovníku 35 %.

Do této skupiny by měla patřit pouze slova z ливгвореа-ліл, neboť příklady, které uvádí, jsou v ruštině polysemická a spadají do skupiny čtvrté.

Vzhledem k tomu, že jsem v předcházejících kapitolách uvedl, čím se liší od sebe ruská a česká slova v plánu výrazovém, domnívám se, že rozdělení do pěti skupin A, B, C, D, E plně postačuje a že tyto skupiny dostatečně odhalují i plán obsahový. /6/ Nejde o to, že slova si odpovídají při rozdílném plánu výrazovém sémanticky, ale že jsou velké rozdíly i u ostatních skupin v bohatství významů u jednotlivých slov, ať už jsou si podobné po stránce výrazové nebo ne. Vždyť ani u slov jako jsou нос, голова, век, nejsou shody sémantické, ale dost značné rozdíly v polysemii a ve spojovatelnosti slov. Slovo "нос" označuje např. u lidí "příď", "голова" např. "vedoucí, přední": голова некоторой колонны (čelo přehoty), "куз" - сто голов скота (sto kusů dobytka); "боchinъ" - голова сара(боchinъ сугра), "нополе" - сахарная голова (нополе cukru); слово "век" má význam v češtině také "život" - весь свой век (celý svůj život); "вѣѣнност" - въ век не видѣлимъ (nevíděli jsme se celou věžnost) aj.

A. Slova odlišná hláskovým složením a nemající odpovídající vlastní významový ekvivalent v druhém jazyce

U nevelké části slovní zásoby dochází k rozdílným po stránce formální i obsahové. V určitých oblastech života, politiky, kultury, spojených úzce s životní skutečností daného národa, s jiným historickým vývojem, a rozdíly v hospodářské struktuře, ve způsobu života, jež nemají obdoby u jiného národa a jsou od něho odlišné, nemáme v jednom z jazyků vlastní lexikální jednotky. Tyto slovní jednotky dodávají jazyku národní kolorit. V ruském jazyce jsou tato slova také známa pod termínem exotická slova. Do cizího jazyka jsou většinou nepřeložitelná, ve slovnících je obvykle uváděna jejich opis, co znamená a jejich původní nebo přízvušené fonetické znění. Užívá se jich při popisu života toho národa, který tuto slovní zásobu vytvořil. Při překladu umělecké literatury je třeba přetlumočovat tuto slovní zásobu do jiného jazyka různou kom-

penězaci, názny, uzavřítivkami aj. Mnohá z nich jsou přejímána v závislosti na politických, společenských a kulturních kontaktech mezi zeměmi v nejbližším počtu. Mnohá se stala a stávají také slovy mezinárodními. Mnoháto můžeme uvést slova jako металлор, экологический, султан, гемма, самурай, назгул peněžních jednotek jako динар, гульден, назгул titulů jako лорд /7/ aj.

Do této skupiny můžeme zařadit jen taková slova, která se vyakutují převážně jen v jednom jazyce nebo v několika jazycích. Již v citované literatuře J. M. Vereshčagina a V. G. Kostomarov a Язык и культура jsou tato slova nazvána, což přešlo v obecnou praxi pod názvem "лингвострановедческая лексема" nebo lingvostрановедческая. V české odborné literatuře se jmenují "zeměvědná slovní zásoba" anebo "realie".

Sovětský autoři Vereshčagina a Kostomarov podávají v uvedené knize teoretické, sociologické a lingvodidaktické zdůvodnění existence tohoto lexika. V další knize Лингвострановедческая теория слова /8/ titíž autoři podrobně analyzují sémantický rozdíl u slova, jež existují v různých jazycích, ale jež se odlišují svým lexikálním formem, to jest tím, jak je charakterizováno slovo a čím se doplňuje vlastní význam slova z hlediska jeho historické, sociální, kulturní a politické interpretace.

V ruštině a češtině jde v podstatě o tyto příklady:

1. V jednom z jazyků chybí pojmy, většinou duchové, které se dostávají do druhého jazyka v těsné souvislosti s úzkými kontakty denního života, kultury, společenských styků, ekonomiky a politického systému. Tyto pojmy obnašují slovní zásobu jiného jazyka buď bezprostředním přejetím, kalkováním nebo částečným kalkováním.

Mnohá se užívá u této části slovní zásoby termínu "безэквивалентный лексикон". Jsem toho názoru, že tento termín zcela nevhoduje, neboť při přejetí pojmy slovní užse uvedené prostředky pro pojmenování. Totéž se děje v mnohých případech i při přejímání cizích slov.

Jsou to typická pojmenování realii spojených s životem nositelů jazyka, jež se realizují buď výpůjčkou nebo kalková-

ním. Někdy se výslovnostně a morfologicky připodobují systémům jazyka, do něhož se lingvostрановедě přejímají.

a) Tak např. existuje obecný název pro peníze (v ruštině деньги v něštině das Geld, v angličtině money), ale národní pojmenování peněz se v mezinárodním světě přejímá - v ruštině рубль - копейка, v češtině koruna - haléř, v bulharské лв - стотинка, v něštině die Marke, das Pfennig aj.

Takéž titulu, názvy hodnosti se většinou přejímají, např. anglické lord, miss, deity, španělské don, polské pan, německé kancler, francouzské maré aj.

České dr. se přejímá do ruštiny jako д-р s uzavřítivkou - титул, područní po skončení vyuze při uzlovém sledu спеціальних экзаменов.

2. V některých případech se slova částečně nebo úplně kalkují. Např. Верховный Совет - Nejvyšší sověti; Совет министров - rada ministrů; Дальний Восток - Dálný východ; Красное море - Rudé moře; пятилетка - pětiletka, город-герой - město-hrdina aj. Z češtiny s dodatkami ruštině slova kalhot ruština převzala i pojem s českým upraveným sloves "подголки". Nyní se prodávají v SSSR německé, francouzské kalhoty. Češky "шрекадек" dostal název прежская колбаса.

3. V mnohých případech se ruská slova vyjadřují prostředky českého jazyka. Místo ruského шш - zeliná rolévká; писаные шш - rolévká z kyselého zelí; красный уголок - rudý koutek; заочное обучение - dálkové studium. Podobně i z češtiny se některé výrazy překládají do ruštiny. Tak např. "zavináč" - солёная рыба в маринаде с овощами; "olomoucké syrečky nebo tvarůžky" - мягкий сыр разной формы с резким запахом aj.

Zeměvědnou slovní zásobu, lingvostрановедě, můžeme rozdělit na několik skupin. Jde především o slovní zásobu, jež označuje:

1. Způsob života:

a) jídlo: борщ - boršč, пельмени - delmené, шашлык - šášlik, кушане - kušva, галушки - halušky; z českých jídel кнедик - кнедлики - kušvanje na verzenogo testa; брашборг - оладки из сырого картофеля; клобása - копченые колбаски трупного помола;

b) odívání: гитлеровские - гитлеровская башня (příkrývka hlavy z velbloudí srsti), кенгу - severská zimní obuv, která se obouvá na boty; boty z jelení kůže srstí navrch; ямлы - dlouhý selaský kabát.

2. Zaměstnání: кентр - vozka psího spřežení na severní Sibíři; кырдаз - člověk, který rozděljuje vodu - ve Střední Asii.

3. Předměty denního života: пестень - turkestánská motyka, кюп - zasklená skříňka na ikony; баня - tahací harmonika.

4. Historické jevy: крепостное право - nevolnictví; волость - venkovský správní okres; уезд - újezd (největší administrativní územní jednotka v Rusku i v SSSR do roku 1929); барщина - работы; барин - pan, барини; барщина - daní; барщина - slečna; české "doba temna" se převádí do ruštiny переход темны; národní obrození - национальное возрождение.

Tato skupina slov je značně proměnlivá. Je závislá na kulturních a hospodářských stycích obou zemí. Čím jsou tyto styky bližší, čím také se mnohé pojmy a jejich pojmenování dostávají do vědomí lidí hovořících druhým jazykem.

Jako příklad můžeme uvést třeba slovo город i пирожки. Tato slova i jejich významu byly u nás neznámé až takřka do roku 1945, nebo jen známé z legionářské a jiné literatury (slovníku je označovaly jako národní ruská polévka a pečivo nadívané masem nebo zavařeninou. V současně době však je tato národní ukrajinská polévka přidružená z různých druhů masa, zeleniny, čerstvé řepy a rajských jablíček známá a oblíbená i u nás, nese jméno борщ a u druhého pojmu je slovo бухтиць-ка nebo пирожек (пирожок с мясом - masový pirožek).

Potéž můžeme říci i u jiných jídelních specialit, jako je шницель, пельмени aj. Podobně se rozšířily v SSSR naše knedlíky, бухты, шпекáčky aj.

Zvláštní skupinu tvoří také tzv. sovětismy. Jsou to slova a výrazy, odrážející specifické tvary sovětského života, jež jsou spojeny s vytvářením nového společenského řádu a zachycují terminologii politického, hospodářského a kulturního

života první socialistické země na světě - země Sovětů. Slova jako совет, колхоз, колшеник, комсомолец, хозрасчет, обесличка se stala organickou součástí českého jazyka a vedle toho i jazyků jiných, a to nejen těch zemí, které budují socialismus nebo nastoupily na tuto cestu, ale i těch, jež mají jiný společenský řád.

Sovětsismy mohou dokumentovat organizační systém sovětského státu: Верховный Совет, Совет Союза, Совет Национальностей, Советы депутатов трудящихся, исполком, райсовет, сельсовет, агитупит.

Sovětsismy jsou svědectvím o historickém vývoji sovětského zřízení: коллективизация, кулак, раскулачивать; ударник, кичунец, болышевник, дежжение стачковцев aj.

Sovětsismy jsou i názvy stranických a společenských organizací: партия, парлособрание, парквотва, КПСС, ВЛКСМ, Общество охраны природы, перлбюро, партком, парторг, комсомл, Всесоюзный Центральный Совет Профсоюзных Советов, Общество советско-технологической дружбы.

Sovětsismy jsou svědky nového sovětského života, zejména kulturního, a společenských úprav: парк культуры и спорта, зона отдыха, театра - концерт, смотр художественной самодеятельности, народный театр; субботник, воскресник, массовка, субботник по благоустройству города aj.

Sovětsismy ukazují na nový způsob života sovětských lidí a na péči o ně: жилище-строительный кооператив, Домоуправление, КДК (Жилищно-эксплуатационная контора), Одпер на квартиру; Дворец Брежневочередакия, ЗАГС (Занялся актов гражданского состояния).

Sovětsismy bychom mohli rozdělit na 1. internacionální lingvareálie: Верховный Совет, колхоз, совхоз aj. a 2. na reálné, které pomáhají budovat socialistickou společnost a jež vedly do aktivního slovníku jazyků socialistických zemí. Např. český a slovenský jazyk obohatily různé termíny budování socialistické společnosti jako např. пятилетка - пятилетка, плановое хозяйство - plánované hospodářství, хозрасчет - chozrasčot, обесличка - obezlička; коллективизация - kollektivizace.

визаге: кулер - кулак: слутник - спутник, космонавт - космонавт, космодром - космодром a řada jiných.

vedle těchto slov jsou však prvky slovní zásoby, které mají, jak jsme již v úvodu řekli, lexikální řón, který odlišuje jednotlivá slova svou obsahovou náplní. Svého času na to poukázoval L. V. Šterba a zdůrazňoval, že do obsahového plánu slov nutně musí vcházet i ideologické komponenty, to jest sémantická náplň nutně vyplývající ze světového názoru typického pro určitou společnost.

Tvrdí, že "Ideologie se musí odrážet nejen v heslářní slovníku, ale také v překladech", což je ta nejdůležitější a nejobtížnější otázka.

Je pochopitelné, že mnoho pojmů změnilo u nás svoji náplň, ale jak tuto změnu zachytit v překladech. Je zřejmé, že např. náš termín прокып неí totéž co v buržoazních zemích, ale nicméně ho překládáme slovem "procureur". Tak postupujeme v celé řadě případů. /9/

I v socialistických zemích jsou určité rozdíly v obsahu slov a v jejich interpretaci. Tak např. slovo универзита má zcela jiný obsah v ruštině než v češtině. V ruském университете nejsou obsaženy lékařské fakulty, které u nás tvoří nedílnou součást univerzity. Slovo гуманна znamenalo střední všeobecně vzdělávací školu v předrevolučním Rusku, kdežto v ČSSR zůstalo гуманзium jako socialistická škola.

Tyto terminologické a obsahové rozdíly jsou v řadě oblastí, a proto by měl být zpracován Rusko-český slovník lingvostilů, který by zachytil tyto rozdíly v ruštině a češtině.

Slova skupiny A mohou mít svým původem vztah buď k prostředkům národního jazyka, např. борна, шна, nebo cizích jazyků. Tak v ruštině je to celá řada exotismů, jež se dostaly do ruského jazyka prostřednictvím východních národů. U mnohých z nich však ani nepociťujeme, že byly přejaty z těchto jazyků, neboť zcela zdomácněly. Např. slovo тухта (dlouhý selský kožík) bylo přejato pravděpodobně z turkotatarského jazyka. V některých případech však přejaté slovo nabylo v ruštině zcela jiného významu než v jazyce, odkud bylo přejato, a označují se jím

předměty, vlastnosti nebo jevy typicky ruské. Tak např. slovo буренборд přejaté z němčiny (das Butterbrod) označuje v německině chléb s máslem, ale v ruštině má význam obložený chlebiček. Sousovní интересный разговор vzniklo spojením adjektiva z internacionálního koner a slova разговор, jež má v ruštině význam vázanka, v němčině, odkud bylo do ruštiny přejato (das Halsstuch), má význam vázanka, nákrčník a šátek na krk. Do češtiny přešlo toto spojení jako piónyrský šátek.

I z této skupiny se dostávají slova do češtiny, aby se jimi označovala specifická ruská skutečnost. Někdy se však takové slovo v češtině významově rozšířilo a stalo se plnoprávnou součástí domácí slovní zásoby. Tak např. slovo чинорник bylo přejato z ruštiny nejdříve pro označení ruského úředníka, později však nabylo v češtině širší platnosti, samostatného významu funkcionář. /10/

B. Slova odlišná hláskovým složením, ale stejné nebo blízká svým významem

Do této skupiny můžeme zařadit

a) slova se slovanskými kořeny a přejatá slova ze slovanských jazyků, která jsou češtině vzdálena nebo se v češtině nevyskytují,

b) slova cizího původu a jejich hybridní odvozeniny v ruštině.

a) Ze slov slovanského původu sem patří taková slova, která jsou v obou jazycích značně vzdálena jak svým hláskovým složením, tak i svým původně společným nebo blízkým významem, ať už celého slova nebo jen kořene. Jako příklad můžeme uvést třeba slova бород, большой, веник, ветчина. U adj. борзой (rychlý) nebo subst. борзой (chrt) jen stěží nalézáme v důsledku fonetických změn obdoby s českým brzký (ve staré češtině je podle Machka dochováno ve dvou dokladech brzký ve významu rychlý). /11/

Kořen slova борзой můžeme najít v českém a polském Boleslav (termín боршеник byl přejat do češtiny, jakož i do jiných jazyků pochopitelně jako sovětský).

Ruské веник (koště, metla) má srovnatelný obecně slovanaký kořen ven- (viz вѣнец), вѣтина (šunka) je z obecně slovan- ského вѣнсьвѣ.

Na vytváření rozdílnosti mají značnou roli slovoslovné prostředky. Můžeme uvést tyto příklady: холод - холонок - холоднок - холоднѣе; соперник - соупеѣ; дегез - дѣлба, дѣлені; дечушка - рѣчка.

2. Slova, která se odlišují předponou: утихаетъ - на- стькаетъ, веселитъ - утихаетъ - утихаетъ - утихаетъ; наживаетъ - утихаетъ - утихаетъ - утихаетъ; утихаетъ - утихаетъ - утихаетъ - утихаетъ; утихаетъ - утихаетъ - утихаетъ - утихаетъ.

3. Slova, která se odlišují předponou a příponou: во- здвигнутый - здвигнутый; возвращаетъ - одеваетъ, направляетъ; восходящий - уходящий, взлетаетъ; воспитательный - учител- ный; справедливый - органу.

4. Slova, jež v jednom z jazyků mají jeden z afixů: вз- русск - русскій; впадение - урядъ; вѣбор - набѣгнѣні; наведе- ніе - завѣс aj.

V každé případě jde o slova typická jen pro ruštinu, jako jsou např. авоська (síťovka), веревка (promotlák), висок (spránek), полметра (chudina), веревка (palcové rukavice), не- содвинутый (dotěpný), хороший (dobrý), назад (dřzoun), судо- рога (křeč), ваголь (roděl), весеель (úplně, velmi), вои (tam), вои (hle), деше (dokonce) aj.

Další část této slovní zásoby je společná i pro ostatní východoslovanaké jazyky (ukrajinštinu nebo běloruštinu). Např. навеѣка, шеститѣ (šestit několno). Běloruaké авверга, веврагетъ, веврагетъ, веврагетъ mají stejný kořen jako ruské авверга, веврагетъ, веврагетъ, веврагетъ. Běloruaké завруда má ekviva- lent v ruském заврада aj. U těchto slov je mnohdy neznámé určit, zda jde o paralelní slovo ve dvou východoslovanakých jazycích nebo o přejaté slovo z ruštiny. /12/

Jako další podskupinu můžeme vydělit slova, která jsou společná pro ruštinu eventuelně i ostatní východoslovanaké jazyky) a pro jinoslavanaké jazyky jako např. враг (lékař), горница (pokoj, světnice), коварный (lsitivý), пре- преобавитъ (žádat, požadovat), слушай (přítel, příhoda), пре- вѣ (střízlivý, rozumný), звонитъ (zvonek), nebo slova, jež se vyskytují ve východoslovanakých jazycích a v některém ze západoslovanakých jazyků (kromě češtiny); např. slovo превозъ (poplach) je známo kromě východoslovanakých jazyků jen v pol- štině. /13/

Učítou měrou se podílela na vytváření nepodobných slov staroslověština. A to buď přímoš vlivem - přecházením do slovní zásoby ruského jazyka, např. воше (všace), враг (ne- přítel), вѣна (žizeň), вѣна (rotěba) - nebo působením na tvoření ruských slov na základě staroslověnských modelů, jež byly značně tvořeny v staroslověštině pod vlivem řečtiny. Např. názvy měsíců январь, февраль ... август byly přejaty z řečtiny prostřednictvím staroslověštiny. Nebo slovo воспок bylo přejato ze staroslověštiny, která toto slovo vytvořila jako kalk řeckého "anatole". Důležitou úlohu sehrály také od- vozovací prostředky staroslověnského původu, jako jsou napří- klad předpony во- (во-), ни- (ни-) přípony -не, -свие, -ство aj.

Ruský spisovný jazyk se využíval, jak známo, na základě dvou lexikálních systémů, a to původního ruského a staroslo- věnského, rochovitelně v těsné souvislosti i s vývojem dvou gramatických systémů. Vzájemné působení gramatických i lexí- kálních systémů bylo velmi těsné, takže v mnohých případech docházelo k společnému prolnutí dvou příbuzných jazyků.

Přece však docházelo uvnitř lexikálního systému k určitě diferenciaci. /14/ Byla to především diferenciacie významová a etylogická (např. меченый - могучный; прах - порох; виско- дитъ - соитъ atd.), k níž přispěl dvojí gramatický plán, rus- ký a staroslověnský. Tento diferenciacní proces pokračuje i v současně ruštině. Můžeme ho pozorovat např. u adjektiv na -ий a -ой. V současně době nehraje již sice úlohu, že jedna koncovka je staroslověnského původu a druhá ruská, ale skuteč- nost, že vůbec existují dvě různé koncovky, pomoci nichž může

dojít k významověmu rozlišení. Tak např. mezi slovy основной a основный je rozdíl významový. Основной se stává chemickým termínem a znamená základní, основной se používá ve významu hlavní. V odborné terminologii se často tvoří k rarálelám na -ný adjektiva na -ой s jasným terminologickým zaměřením. Např. личной (osobní), ale личной (напильник) - jemný (pilník). Ne-подвижной proti подвижной atd.

b) V daleko větší míře se na obnovení této části slovní zásoby, tj. hláskovým složením nepodobných slov, podléjí přejetí z jazyků nepřítbuzných. Analýza těchto slov nám zřetelně ukazuje různou intenzitu vývoje ruské a české lexikální soustavy, specifické zvláštnosti vývoje ruského lexika ve spojitosti s hospodářským, kulturním a politickým vývojem Ruska. Jasně prokazuje těsnější styk ruštiny s jazyky neindoevropskými, zvláště turkotatarskými a ugrofinskými a v neposlední řadě různý proces přejímání slov ze západoevropských jazyků, od češtiny značně odlišný.

Ruština ve srovnání s češtinou daleko více obnocovala svůj slovník výrůžkami z cizích jazyků. V současně době je asi 20 % slovní zásoby ruského jazyka /15/ přejato z jiných jazyků /16/ kromě staroslověnských výrůžek).

Čeština a latina se podílejí svými slovy a kořeny 6 % na veškeré ruské slovní zásobě, především na vytváření vědecké a technické terminologie.

Ruština má velmi staré výrůžky z češtiny, jak již bylo řečeno, prostřednictvím staroslověnské, jež čeština, která se odtrhla o latinu, nemá, např. теперь, эл, фонарь, икона, поп, пономарь, тегер aj. Jsou to jednak slova náboženského charakteru: икона, поп, пономарь, jednak názvy rostlin a živočichů, např. кипарис, саяга, кит a jednak názvy všedního života: теперь, баня, дохань (štoudev), уксис (ocet), фонарь (svítilna).

Také celá řada křesťanských jmen byla přejata z češtiny, např. Георгий, Эликин, Прасковья, Анастасия aj.

Čeština české výrůžky, jako jsou кит, фонарь, дохань aj. postřádá, zato však má více přejatých slov z latiny. Ruština

získala ve starším období výrůžky z latiny buď přes církevní-
byzantské prostřední spolu s češtinou: např. фортуна, кесарь
nebo později v 15. - 16. století přes polštinu: např. кляува
(pleticha, úskok), бурса (duchovní seminář), пиреуа (kružítko), пиримание (holič) atd.

Pro slovní zásobu ruštiny je charakteristické, že se dále obohatila zvláště v době tatarské nadvlády (XIII. - XVI. stol.) řadou slov turkotatarského původu. Jsou to převážně výrazy spojené s bydlením, odíváním, rak názvy zvířat, nářadí, zbraní, peněz aj. Jako příklad můžeme uvést slova домашь, сова, шмек, сарай, чардак, чанг (krb), башман (střevíc, bota), казань (pokladna), дензлик, затунь, арбуза (meloun), арба (provoz), аркан (lano), аркан (dlovíný kabát), базар (trh), аршин (loket) aj. Přesto, že výrůžek z východních jazyků je asi 1 %, jsou pro ruštinu typické. Mnohá z těchto slov byla přejata do ruštiny ve 12. - 14. století a plně zdomácněna. Od kořenů těchto slov se tvoří další odvozená slova pomocí nejrozličších ruských afixů, takže se již vlastně nechtí jako přejatá slova. Např. od slova домашь je utvořeno adjektivum домашний, sloveso обдомашить (přijít o koně), substantivum домашенка, домашка, домашник (mlouvk koní). /17/ Podobně je tomu i u slov дензлик (денезики, денезонки), собака (собачий, собачья, собачище, собачонка, собачина - paí kůže), собачовод (псовод); tohoto slova se užívá i v přeneseném významu: насобачиваться (nabýt zručnosti, zapracovat se). Mnohá z těchto slov se stala i nedělitelnou částí slovního spojení: např. он на этом собаку съел (vyborně to zná), собак гонать (lenořit, zahálet), как собака нерезанный (velké množství koňo), собак вешать (hubovat a učitřítat někomu něco), вог где собака зарыта (tak v tom to vězí) apod.

Při procentuálním vyčíslení slovní zásoby skupiny B můžeme po pečlivém rozboru konstatovat, že slova skupiny B tvoří 15 - 20 % (spolu se skupinou A se tento počet o něco zvyšuje) veškeré slovní zásoby ruského jazyka. /18/

Novořit o typičnosti této části slovní zásoby jakožto ruské v porovnání s češtinou nám dává právě skutečnost, že značná část tohoto lexika vešla do základního slovního fondu ruštiny a stala se bohatým zdrojem dalšího tvoření slov.

Pokud jde o přejatá slova z evropských neslovanských jazyků, je zajímavé konstatovat, že na rozdíl od češtiny i slova životně důležitá, jako jsou *быве́рбо́р, гасе́рык, дым, камне* aj., si zachovala fonetickou podobu cizího jazyka, a to i v případech, když se sémanticky liší od významu původně přejatého slova.

Značnou část výpůjček současné spisovné ruštiny tvoří přejetí ze západoevropských jazyků. Z nich největší počet připadá na francouzštinu (jde jak o přímé výpůjčky, tak také o slovo-tvorné modely podle francouzštiny). Většina francouzských přejetí patří k obecné slovní zásobě a k společenskovevědní terminologii ruského jazyka.

Příliv výpůjček z francouzštiny vzrůstá koncem XVIII. století. Zvláště pro tzv. vyšší vrstvy ruské společnosti se stávala francouzština módním jazykem a velkověštý život ve Francii vzorem pro společenský život Ruska. Ruština se obohacuje výpůjčkami jako *песе́са* (divadelní hra), *э́феме* (plakát), *э́нтракт* (přestávka), *э́раза* (útok), *ко́дигс* (sbor), *шо́ссе* (silnice), *де́ссэ* (pérování), *па́рто, ко́стыл, э́леколл, глэм* (zrcadlo), *де́шэе* (poslanec) atd.

Z angličtiny a holandsštiny, které se podílejí asi 1 % na obohacování ruského slovníku, najdeme řadu výrazů, jež jsou češtině cizí. Např. *вокса́л* (z angl. vauchall - vytvořeno v angličtině z osobního jména Vaux - majitel závažního podniků ne-daleko Londýna a subst. hall - ruský sar), *де́ксэ* (z angl. plurálu rails - rubeč chápaného jako singulár s koncovkou -и pro plurál), *шкэне* (námořní poručík), *шкуне* (škuner), *то́сэ* (přípitek), *трусэ* (druhotně vytvořeno od subst. трусика jež bylo přejato z anglického pl. trousers se zdůvodněným sufixem -и; z holandsštiny uvedeme *асроп* mořské termíny *ка́бю́э* (lodní kuchyně), *ло́дше* (lodivod), *вэ́лешэ* (válečná loď, vlájka válečné lodi) a z jiné životní oblasti holandské výpůjčky *картоуп*, *бэжэ* (kalhoty) aj.

Italských výpůjček je v ruské slovní zásobě asi 0,5 %. Většina z nich jsou buď z oboru financí, hudby nebo divadla. Mnoho těchto slov se stalo mezinárodní terminologií a je tudíž obsaženo i ve slovní zásobě českého jazyka.

Závěrem můžeme zdůraznit, že do této skupiny patří slova slovanského původu, které se svým hláskovým složením, svými gramatickými a slovo-tvornými formanty liší od češtiny a nechápou se jako podobná, nebo slova, eventuálně slovní základy přejatá z cizích jazyků, jež se v češtině nevyškvtují.

Při definici slov skupiny B jakožto slov stejných nebo blízkých svým významem, ale odlišných hláskovým složením je třeba mít na zřeteli, že jde často o slova významově jen blízká (to se ovšem týká i mnohých slov podobně znějících). Víme totiž z naší jazykové praxe velmi dobře, že naše představy o významu určitých slov, jež jsou třeba i zachycena dobrým překladovým slovníkem, jsou pod přílivem mateřštiny a neodpovídají plně ruské skutečnosti. Někdy výkladový slovník, ale vždy pobyt v zemi, jejíhož jazyka užíváme, nás přesvědčí o tom, že naše představy nebyly správné, že sovětská skutečnost je odlišná od české. /19/ Tak např. ruské slovo *дэ́мэсе* se užívá stále častěji v užším významu *дэ́мэскэ* *дэ́ты*, kdežto v češtině slovem *дэ́ты* označujeme jak *дэ́ты* *дэ́мэскэ*, tak také *дэ́мэскэ* (*ко́стыл*). Ruské *товари́шэ* se významově plně nekryje s českým *soudruh*, ale má význam českého *přítele, kamarád, kolega, soudruha, soudružka*. V češtině toto slovo *содру́х* prodělalo a prodělává určité změny. Téměř sto let se jím označovali bojovníci za socialismus, za vyšlenky proletářského internacionalismu. Od roku 1945 se rychle rozšiřuje i do občanského života, vytlačuje postupně káysy tak užívané *дэ́н*. Je dnes symbolem budovatelů socialistické a komunistické společnosti a spojuje nás s milióny budovatelů socialismu a komunismu na celém světě, i s těmi, pro něž je slovo *содру́х* stále ještě symbolem boje za lepší socialistický zítřek. Význam tohoto slova nabývá stále širší platnosti a přibližuje se ruskému *товари́ш*. Ruské *товари́шэ* ve významu *содру́х, судру́жэ* je významem také novým. Začalo se ho užívat na konci minulého století k označení lidí, kteří bojovali za zájmy ruského proletariátu. České *sléžна, rand*, i když ustupuje v užívání, je ve srovnání s ruským *бэри́шэ, госпо́жэ* neutrálnější, v ruštině je pejorativní ve vztahu k sovětským lidem.

Zvláště markantní jsou rozdíly při metaforickém používání základních významů. Např. adj. *бэру́шэ* znamená v češtině *kula-*

тý, okrouhlý: круглый стол - kulatý stůl. Ale ruské круглый год, круглые сутки přeložíme do češtiny jen celý rok, celý den, ruskému výrazu круглые нежелезные odpovídá v češtině нежелезная неведомost.

Sémantické rozdíly můžeme pozorovat i u cizích slov, i u slov, o nichž se domníváme, že se významově shodují. Např. дигиталь (v ruštině význam též menší budova uvnitř dvora, přístavek - v češtině jen křídlo domu).

V současně době vidíme, jak se sémanticky mění např. slovo абитуант. Tohoto ruskému slovu ve všech starších slovníčcích odpovídá české abituant, to jest ten, kdo absolvoval střední školu. Dnes je tento význam zastaralý a na 1. místě je význam "uchazeč o vstup na vysokou školu".

Рiдчину рiзнých сiмантичкiх структур рускiго а чiскiго язика

Ve skupině A a B se setkáváme se slovní zásobou, která bývá neexistuje v jednom z jazyků, poněvadž oděží specifické zvláštnosti historického vývoje života českého nebo ruského národa, nebo zachycuje specifické rysy současného života v plně jeho složitosti (v jednom z jazyků chybí určitě pojmy a pojmenování), a dále se slovní zásobou, jež v soulase s jazykovými zákony zachycuje objektivní skutečnost svými prostředky.

Každý jazyk má určitý soubor pojmenování - slov, pomoci nichž se mohou jeho příslušníci dorozumívat. Jazyk je v těsném spojení s myšlením. Zpravidla kovává nám jednak konkrétní praktické poznání světa - věci, vlastnosti a děje a jednak nám umožňuje zachytit tyto věci, vlastnosti a děje v jejich zobecněné podobě ve slovech, lépe řečeno pojmenováních. Pojem jakožto forma myšlení je vlastní lidem, ať mluví kterýmkoliv jazykem. /21/ Pojmy neexistují odtaženě od jazyka. Všechny pojmy jsou zachyceny ve slovech a slovních spojeních, žili v pojmenováních. Význam slova však není totožný s pojmem. Jednak proto, že pojem může být vyjádřen slovem, skupinou slov - zeleznice - железная дорога - dále že význam slova může mít různé stupně emocionálních odstínů a nakonec proto, že slovo a jeho význam jakožto kategorie jazykové se liší od pojmu jakožto kategorie myšlení.

V jednotlivých jazycích máme různé prostředky k vyjádření pojmů. Každý se význam slova shodoval s pojmem, jak bychom měli v různých jazycích tutéž významu u slov, jež nám zachycují pojmy. Vztah významu jednotlivých pojmenování je však různý.

Tyto významové rozdíly mohou být nejen u slov nepřibuzných, ale naopak i u slov etymologicky blízkých. Souvisí to především s tím, že vývoj jednotlivých národů si vyžaduje používání nových slovních zásob jazyka. Slova se dostávají do různých sémantických souvislostí, jsou součástí lexikálně sémantických skupin a různého kontextového okolí. Nové představy a pojmy se pojmenovávají v různých jazycích různě podle toho, jaká charakteristická vlastnost, jaké rysy upoutaly mluvčí. Vladimír Pljivč Lenin při studiu Feuerbachovu knihu "О Leibnitzově философии" si zatlhl toto místo a opračtil rozmlkou Wien dit:

"чувственное восприятие дает предмет, рассудок - название для него. В рассудке нет того, чего бы не было в чувственном восприятии, но то, что в чувственном восприятии находится фактически, то в рассудке находится лишь номинально, но названо ... Что же такое название? Суждений для различия вещей, какой-нибудь просветился в глаза принак, который я делал представляем предмете, характеристическим предмет, чтобы припомнить его в целом. "22/

Mnohá pojmenování si zachovala ve svém složení tento národní znak, tj. zachovala si svou vnitřní formu.

Každý jazyk označuje určitý znak předmětu, vlastnosti, děje zvláštním komplexem zvuků. Tak např. slovo крейц vzniklo v češtině na základě slovesa krajati - stč. krājiti, tj. ten, kdo křeží sukno (křeží byli původně jen obchodníci se suknem, kteří je stříhali z kusu). Ruské портной - ten, kdo šije "портня" - kalhoty z koporného plátna (vznikl ve staré ruštině substantivizací adjektiva z výrazu портняк шивьяр). Ruské slovo подснежник (sněžinka) má jméno podle toho, že tato květina se objevuje brzy na jaře, když ještě leží sníh. V něštině se pro název této květiny bere vnější podoba květu sněžanky se zvoněčkem: Schneeglöckchen (doslovně "sněžnou zvoněček"), francouzské perce-neige zachycuje svůj pojmenováním způsob, jakým se našednou objeví tato květinka v přírodě, doslova "kdo se

проучтáтá смѣнемъ. V ruštině a češtině slovo калужница - blatouch dostává své pojmenování podle místa výskytu, v něščině podle barvy květu - die Butterblume. Tento komplex zvuků s příslušným významem je jednotně chápán a užíván všemi příslušníky národa jakožto znak pro určitý předmět, vlastnost, ději.

Velmi dobře to vystihuje Marx:

Чѣмъ и всякое живое, они (= люди) начинаютъ с того, что-бы есть, пить и т. д., т. е. не стоять в какомъ-нибудь отношении, а активно действовать, оддевать при помощи действия известные предметы внешнего мира и такимъ образомъ удовлетворять свои потребности... Благодаря повторению этого процесса способность элик предметов "удовлетворять потребности" людей запечатлевается в ихъ мозгу, люди научаются и теоретически отличать внешние предметы, служащие удовлетворению ихъ потребностей, отъ всехъ другихъ предметовъ. На известномъ уровне дальнейшего развития... люди даютъ отдельнымъ назвениямъ целымъ классамъ элик предметовъ, которые они уже отличаютъ на опыте отъ осредельного внешнего мира. /23/

Diferenciace v rámci výrazovém zprásovuji i formální odlišnosti slovního základu i afixů. Např. pro děti v jesiích jsou v češtině tyto termíny: kojenec, batole, lezoucí. V ruštině jim odpovídají pojmenování se sufixem -ун-ок: сосунок, подушок, колупок. Kořen i sufix jsou natolik formálně odlišné, že se podobnost s českými termíny nepocítuje. Dále jsou to různé lexikalizované spojení, která oba blíže příbuzné jazyky odlišují, např. s adjektivem жесткий - tvrdý jsou spojení жесткий валон (viz 2. třídu); жесткий срок (přesně stanovená lhůta); жесткие кредиты (ковотvé vázání u luží); жесткая вода (tvrdá voda) aj.

Některá slova nabývají v ruštině dalšího významu. Tak např. slovo дубеж má významy 1. hranice; 2. hranice, sez, např. на дубеже двухъ эпох - na přelomu dvou epoch; 3. vojen. čára - дубежъ обороны - čára obrany.

V přeneseném významu dostalo slovo дубеж další význam учебол, взестур; нѣнты на новѣе дубежи - doslovnětí včehoли; ѣсйтъ новѣе великѣ школы.

C. Slova stejná nebo podobná hláskovou strukturou a stejné nebo přibližně stejné svým významem

V skupině A a B jsme probrali ruskou slovní zásobu, která se svým hláskovým složením odlišuje od české slovní zásoby. U skupin C, D, E si budeme všimnout slovní zásoby, jež se podobá svým hláskovým složením české, ale v níž jsou částečně neshody, stylistické rozdíly a rozdíly významové. Vzhledem k tomu, že budeme probrat tuto část lexika podle určitých tematických celků a že v těchto celcích jsou různé zastoupeny všechny skupiny, podáme nejdříve skutečnou charakteristiku každé jednotlivé skupiny a pak probereme jednotlivé tematické celky. Zvláštní rozpozitost bude věnována pak ještě skupině E, neboť je jedním z největších úskalí při překladu z ruštiny do češtiny a při aktivním osvojení ruského lexika v českých podmínkách.

Skupina C tvoří největší část ruského lexika, přes 60 % veškeré slovní zásoby. Patří sem jednak slova obecně slovaněského původu (nejm, jak dorozná převládalo mínění, slova základního slovního fondu, ale i ostatní slovní zásoba) a jednak výrůžky z cizích jazyků, jež v češtině interfenují. Vzájemná lexikální interference dosahuje u jednotlivých pojmenování různého stupně a je zvyšována interferencesí gramatickou.

Často se setkáváme s tvrzením, že ruština je pro česka velmi snadná, poněvadž jak slovní zásoba, tak i gramatický systém je podobný. A skutečně, vezmeme-li izolované jednotlivé lexikální jednotky, můžeme konstatovat značnou shodu. Patro shoda u jednotlivých slov však nebude již tak příznivá, protože máme-li ji v rámci jednotlivých sémantických skupin, v rámci celé slovo tvořivé struktury, v rámci slovních spojení a v rámci fungování v jednotlivých stylech jazyka. Např. v obou jazycích jsou slova velmi podobná svým hláskovým složením a shodná svým základním a přeneseným významem шкода - škola. Vedle toho však se již v obou jazycích neshodují názvy pro všechny typy škol: средняя школа - střední škola, ale высшая школа, институт - универсала школа. Dále jsou rozdíly v názvech přírůžkových a odborných škol, např. дрѣвѣсловá школа - техникум, воспитáние здравотническая школа - медицинское училище - střední pedagogická

škola - педагогическое училище; школа-инженер - инженерная школа - педагогická škola - дескый сад. Rozdíly jsou také ve spojení se slovesem: отдать в школу - poslat do školy, серодня не занятый - dnes není škola; окончить школу - учисьdit (absolytovat) školu. A úplně jiný význam mají dvě podobně znějící slova школьные (žák) a школьник (школьный сторож). Podrobněji si těchto příkladů všimneme v kapitole pojednávající o metodice vyučování ruské slovní zásobě v české škole.

Rozdíly ve významech jsou velmi různé, často velmi jemné. Zhruba můžeme vyčlenit tyto rozdíly:

1. Významová nárlň jednotlivých slov v ruštině a češtině se nekryje v plném rozsahu.

a) Obvykle se setkáváme s příradu, kdy významové jádro je do určité míry společné, ale ve vedlejších významech jsou sémantické rozdíly: např. slovesu жить v základním významu odpovídá v češtině žít (o člověku, zvířeti), v dalším významu (жить, проживать в Праге) mu v češtině odpovídá sloveso bydlit. Ruské место znamená jak másto, tak olej. Sloveso писать má stejný význam jako české psát, ale také znamená malovat: писать картину, писать маслом aj.

b) Významové jádro se diferencovalo, společný význam se dochoval v některém z vedlejších významů nebo častěji u odvozených slov: sloveso арест je v současné ruštině knižní a silně archaické, avšak арестант, арестантский, обозрение, обозреватели jsou slova frekventovaná a běžná.

c) Přírodní společný význam v obou jazycích se dochoval v jednom jazyce jen u frazeologicky vázaných slov, např. долг платежом красен - dluh je krásný (hezky), кдыž се заплать, не на живот а на смерть - na život a na smrt atd.

d) U sloves významové společných je velmi často mezi ruštinou a češtinou o diferenciaci mezi označením rodovým a druhovým: v ruštině označuje dané slovo rodový význam, v češtině význam druhový. Tak např. slovo рука označuje celou horní končetinu, kdežto v češtině vede tohoto významu označuje i dolní část horní končetiny (něm. die Hand - кисть). Ruské slovo гриб označuje rodový význam (houba), v češtině hřib má význam druhový (české hřib bude v ruštině např. белый гриб). Ruské солонина má význam nasolené masa bez určení druhu, kdežto české slanina označuje druh soleného masa - шпик, копченое сало.

České slovo má význam rodový, ruské význam druhový: человек ručavice - ruské ручавица (palcová ručavice, palčák), человек dlouhý se užívá jak o prostoru, tak i o čase, v ruštině je délka prostorová vyjádřena adjektivem длинный a časová долгий. e) České slovo znamená jak pojem rodový, tak i druhový, ruština má význam jen jeden: české муж, жена označuje jak člověka rozlišeného rohlavím, tak манжета nebo манжетку. Ruština rozlišuje мужчина - женщина a муж - жена.

2. Základní významu jsou shodné, ale u odvozených slov jsou značné sémantické rozdíly. Jestliže ruské рука odpovídá do určité míry českému ruka, význam deminutiva ручка se již významovým rozsahem nekryje s českým ručka. Ruské ручка znamená jak deminutivum k рука tak také klíka (u dveří), ucho (u hrnce), rukojet, držadlo; посадка nebo перо.

Značné rozdíly jsou u ustálených slovních spojení a ve frazeologii: рука об руку - рука в руке; не рука в рука переплет - дát z ruky do ruky; как рукой сняло - zmizelo to jako by nic; по рукам быть (удержать) - домлвит се; с рука сойти - пройт (bez trestu); рука не поворачивается у коро-д. на что-д - je nerozhodný to udělat.

3. Ruština má tendenci k větší konkretizaci než čeština. Ukážeme si to na materiálu adjektiv:

Adjektiva jsou poměrně mladou kategorií v obou slovan-ských jazycích. Podle mínění Potěbni byla vytvořena ze substantiv označujících příznaky, více se abstrahovala a vytvořila se samostatná slovní druh.

Větší konkretnost přídatných jmen v ruštině než v češtině můžeme dokázat na celé řadě adjektiv a na sufixech, jimiž se adjektiva tvoří. Srovnáme-li např. počet slov vyjadřujících barvu, jež jsou v obou jazycích nejpočetnější zstoupena z ob-lesti vnímání našimi smysly, /25/ dochází mezi ruštinou a češtinou k diferenciaci co do počtu těchto slov a možnosti spojovat je se substantivy. V ruštině máme tato adjektiva vyjadřují-

ci základní barvy a jejich odstíny: анжир, барвовий, белый, бу- рый, гневной, голубой, желтый, зеленый, коричневый, красный, ма- товый, оранжевый, первый, розовый, русый, рыжий, свинный, седой, синий, сиреный, темный, фиолетовый.

Jim veselku odrovnádají až na барвовий, бурый, первый, го- лубой, коричневый stejně adjektiva i v češtině. Z nich корич- невый (skotičsky) je utvořeno od koriga sufixem н + ев, голу- бой je чуждолововакы název barvy podle zabarvení křídla ho- luba/26/ (ukr. holúbuj), первый má stejný koreň jako рiновану, анжир je přejeté slovo z туркотатарскы jazyků, барвовий z сiр- кеви slovanské, бурый rokem бушош přijali вiклад Преобра- женьскаго, že toto slovo je převzato z туркотатарскы jazyků, je jiného původu než slovanské буръ, jež je z původního латин- скého burrus (červený). Lze předpokládat, jak to čini Berneker, že i ruské бурый je téhož původu. Podobného šipění je i в. Ма- чер. /27/

Kromě těchto rojmenování základních barev oba jazyky pro- чуждižentí odstílní užívají konkrétních rojmenování na základě barvy určitého předmětu: желновий - малінову (тчу; лiкы ај), пороковий - нiдiкковi барву, бурвовий - туквуову (одстiлн зе- ленi), ликовий - оливову; кофейний - кiвову; свинновий - олотiннi бiду; цвiта боронова крiва - навлiннi барву. V lékařské terminologii se často užívá i složeného adjektiva, v němž je- den komponent je obecné slovo a druhý barva: вишнево-красна окраска лице - вишнiвi червiннi збарвiннi обличчiя; лиштвато- боронова окраска кожа - коушiвi бороновi збарвiннi; мертвенно- бiдiвна окраска - штiвiлннi бiдiвi збарвiннi; серо-пепельна окраска - пiрiвiлiвi бiдiвi збарвiннi; оттiнок кофе с молоком - кi- вовi барва.

Vinogradov uvádí jako důkaz značné konkrétnosti ruských adjektiv názvy pro koně a částekně реу, jež mají podle něho Сiмльний примкус к предмiтностi /28/. Tak např. вороной, гнедой - вранiк, нiдiк; перый - стракош; буланый, каурый, мушкетый (нiдiк с тiавочiрвiннi скiвнiнi на лiвiвi), савра- ский (свiтiлe нiдiвi се жiлцiвi скiвнiнi), чубовый (с тiавоушi скiвнiнi на бiлiш nebo бiдiш), соловой (соловий) - жiлтiвiннi

nádech ај. Tato adjektiva jsou dodnes dochována v dialektech v plné šíři. Důkazem konkrétnosti v obou jazycích může být být dá- le např. adjektivum русий - русь - užívá se jen o vlasech.

Pro větší konkrétnost ruských adjektiv svědčí dále např. to, že v současně ruštině máme několik adjektiv pro označení hnědé barvy:

Nejsou to však srozuměna v pravém slova smyslu, poněvadž je nemožné libovolně zaměňovat. Užití těchto adjektiv je vá- záno na substantivum, s kterým se mohou spojovat. V ruštině je гневной omezeno jen na spojení гневая лошадь, кериш se užívá ve spojení se substantivem гизаа - кериш гизаа, event. řídce se substantivem домашь. /29/ Adjektivum бурый se užívá ve spo- jení бурый утол, меледь, бурая листва. V češtině se může adjektivum hnědý spojovat se všemi substantivy, je daleko ab- straktnější než v ruštině: hnědé (kaštanové) vlasy - каштано- вие волосы, hnědé oči - карие глаза, hnědý kůň, hnědé uhlí, hnědý obličej ај. Ve spojení hnědý obličej může být hnědý za- stupeno srozuměm snědý, které je ovšem srozuměm k hnědý jen v uvedeném spojení. Proto adjektivum je přejeté ze srb- charvátského směr. V staré češtině bylo také původně smědý, v němž asi analogií podle hnědý "ш" přešlo v "п". V srboschar- váštině má však toto adjektivum význam ruského кериш, коричне- вий, каштановий, сиреный. /30/ Čili by odrovnávalo českému hně- дý. V současně češtině snědý můžeme užit jen o pleti. Jen v některých moravských nářečích též ve spojení snědý chleba, snědá mlka, snědá těsto, t.j. ve významu českého černý.

Kromě těchto případů můžeme uvést v ruštině celou řadu adjektiv, která mají na rozdíl od češtiny užší užití: бодливый - великий - велкы; лиственный - долгий - длiвiлi; короткий - краткий - краткы; наземный - земный - шалы; пустой - пусты; ташкентский (груа, чемолян, ковер ај.) - трудный (вопрос, язык; день) - тяжелый (Болсень) - тiжкы.

Velký rozdíl je ve slovních spojeních, která značně odli- šují i tu přířadu, kdy pln výrazový základního slova je stej- ný. Slova se zapojují různě do sémantických souvislostí, jsou součástí lexikálně sémantických skupin a různého kontextového okolí. Tak např. adjektiva сестрой - сестры mají stejný základní

význam v obou jazycích, v přeneseném významu však v každém jazyce fungují jinak. V češtině tvoří toto adjektivum souloví slerbé stěvo, jemuž i v ruštině odpovídá сленная любовь, сленная ненависть, сленное познание - slerbá poslušnost, slenaa kniha. V dalších spojeních však nastává diference, možnost spojení s dalšími substantivy je jen v češtině, v ruštině je vyjádřena jiným souslovím: слерé okno - глухое окно; слерá рé-на - холостой встрече; слерý náбој - холостой парон; слерý (чёрну) раскэжёр - безыслетный пассажир, ваза нов.; слерá улич-ка - тушик; hra на слероу бáру - игра в жукрэнт.

Rozdílů jsou i ve frazeologismech. Např. "Dostal se k tomu, jak slerý k houslím" a) (bez zvláštního úsilí) - Это свэ-дилось на него как снег на голову! b) (bez vlastní viny) - Он попал в это, как кур во шк.

D. Slova stejné nebo podobná svým hláskovým složením a také stejné nebo přibližně stejné svým významem, ale s různou stylizickou platností v obou jazycích

Rozdílů v této části slovní zásoby srovnávají ve stylizické rovině. Různé stylizické zabarvení se týká jak slov slovenského původu, tak také slov přejatých z jiných jazyků. Dvojice, které si odrovnávají i stylizickou, můžeme najít ve srovnání ruštině a v některých nářečích, např. ruské lidové баба a nářeční баба (ve významu provdaná žena).

Ve skupině D jde o tyto příklady:

1. Proti stylizickou neutrálnímu ruskému slovu весна je české veena (přejaté ostatně z ruštiny) výraz básnický, podobně jako куча - луща. Ruské slovo ребота je stylizickou neutrální, české současně robota označuje v novoročím jazyce těžkou, svízelnou práci, práci (v některých dialektech = práce). Slovo куча, луща je v ruštině neutrální, v češtině novoročé.

2. Proti stylizickou neutrálnímu českému slovu студент máme v ruštině студенный s určitým stylizickým zabarvením. České žid - жидовка je obecně užíváné, v ruštině však má

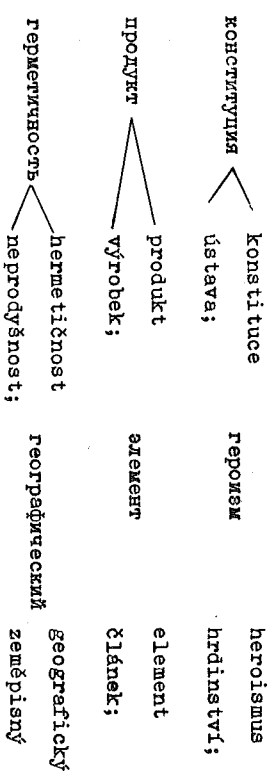
жид - жидовка pejorativní význam (stylizickou neutrální je еврей - еврейка). České одповед je stylově neutrální, v ruštině má však slovo отповедь slavnostní nebo oficiální nádech s významem устрашённая одповедь, одповедь с námitkou. Českému neutrálnímu краса odpovídá v ruštině красота, kdežto краса je slavnostní, poetické nebo archaiské.

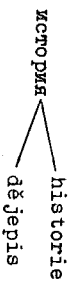
3. V ruské slovní zásobě je zvláštní skupina slov, přejatých ze staroslověnštiny, jež se liší od ruských variantních slov tím, že to jsou buď slova stylizickou zabarvená, poetičtější, archaiská, nebo se jich užívá k vytváření abstrakt, terminologie, různých slovních spojení a jsou stylově neutrální. Jde o celou řadu slov, jako je код (код), младный (молодой), здравный (здоронный). Čeština, chce-li vyjádřit vhodnou stylizickou odstín těchto slov, nemůže pochopitelně proti stylizickou posunutému младный, младный, здравный, здравный použít slova младý, младý, здравý, здравý, poněvadž by tím nastalo nežádoucí stylizické snížení těchto slov v ruské rovině. Musí tyto výrazy překládat buď jinými synonymy, eventuálně různou kompenzací. /32/

4. Stylizické rozdílů nastávají i mezi výpůjčkami v obou jazycích. Jde o tyto příklady:

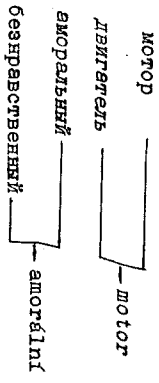
a) Ruská výpůjčka je stylizickou neutrální, v češtině jde o slovo obecné, např. машина - mašina (stroj); гипс - кврс (sádra); квартира - kvartýr (byt); пертик - partaj (strana); футляр - fuťrál (pouzdro).

b) Ruské výpůjčky odpovídá v češtině buď také výpůjčka, nebo paralelně s ní slovo domšclno původu - výpůjčka v češtině má ráz knižní nebo specializovanější:

c) Proti ruské dvojici - výřůžka a slovo domácího původu - je v češtině jen slovo cizího původu:

d) V obou jazycích existují paralely - výřůžka domácí slovo. Přitom ruská výřůžka má knižní charakter, nebo je specializovanější.

позитивный	розитивні	негативный	негативні
положительный	кладу́;	отрицательный	заборну́;
объект	объект	субъект	субъект
предмет	предме́т;	подлежащее	родме́т (v obou jazycích tento pár platí jen pro gramatický termín; jinak jen субъект - subjekt).

E. Slova podobná hláskovou strukturou, ale rozdílná významem

Do této poslední skupiny řadíme slovní zásobu, jež v obou jazycích podobně zní, ale má různý lexikální význam. Nazýváme je rusko-českými homonymy. S rusko-českou homonymií se setkáváme jak u slov slovanského původu (живот - dřívcho; живот - живень; вычет - srážka; учёт - переучисление), tak u slov přejatých do ruštiny a češtiny z jiných nepřibuzných jazyků (авторкар - шутликар; авторкар - заказной авторбус; биогрэф - животоризес; биогрэф - кинограт).

Příčinou vzniku tohoto druhu homonymie jsou faktory fonetické, morfologické, slovo tvorné, významové a stylistické. Mohou však zde hrát úlohu, i když v menší míře, určitě nahodilý jev.

Vzhledem k tomu, že tato skupina slov, jež je zastoupena asi 7 - 10 % v ruské slovní zásobě, každo z vchojný stupen

rusko-české interference působí značné obtíže v osvojení ruského lexika v českém prostředí, rochnitelně i opačně - českého lexika v ruském prostředí.

Pro rusko-českou homonymií jsou charakteristické tyto tvary: 1. zvuková podobnost, 2. grafická podobnost nebo adekvátnost, 3. významová diferenciacce, která dochází v některých případech do enantiosemie, např.: топёт - паху́ть, во́нать - за́рба́чат, 4. možnost zvanovat jak celé slovní jednotky (v jejich základním tvaru), tak také jejich některé tvary. Podobnost plánu výrazového při významové rozdílnosti přispívá také k rusko-českým personálním jevům: нарр. посмаке - досілка, риковарь - русоваті, тразеленне - травенні, замко - замк - зэ-лек: ку́м - ку́м - дучоваті, уопачка; вытоса - жеті сеі, обсерварь - обсеркати; подводник (вода) - подводник (подводка); пивовар (сладек) - ріучар (пивоваренний завод); прачка (прад-лена) - драчка (спиретельная машина).

Вручев на základě розбору мѣно Руско-чешкѣго словника уч-роцітал, же в немъ је 5 % руско-чешкѣхъ гомонимѣ. Ја увѣдѣш 7 - 10 %. Је то прото, же і реда терминѣ је гомонимскѣго харак-теру. Туто терминѣ немогл словникъ вхлудемъ к розсазу зачу-тит. Нарр. вгюде anat. - вѣска; помочиться - ушощит се, шощит; млененен в утробе - ріоді; костная мозоль - костѣнѣ авалек; линевоѣ мозг - облісѣюва́ часті лѣкку; доже - ліжко; угавной (поворог) - војен. родіе радіу; направной (лист) - роchnвалнѣ лист ај.

Кекі јсем јіж в дводу, же руско-чешкѣ гомониміе се тѣкѣ і прѣјатѣхъ слов, ктерѣ доетала в јазуе јінѣ význam nebo ho postupně nabyla. Uvádějí jsme již příklady авторкар, биогрэф. Мѣжме увѣст і далші: милишн, бутерброд, тубернетор - субер-пѣтор; еувенер, оператор - камерман, - одегатѣр; шидурт. О том, же прѣјатѣ слова набу́вајі в руштинѣ новѣго významu, се мѣжме прѣсвѣдѣит и слова обитуримент. Јак јсме јіж увѣдѣлі, эквивалент абитурient је застаралѣ уграз, новѣ уграз знаменѣ "учазек о вступ на угразкоу школу". V nepřibuzných jazycích se však vyskytuje ve srovnání s blízkce přibuzným jazykem ne-srovnatelně menší počet slov. Туто významové rozdíly při podobném plánu výrazovém byly snpomežženy v angličtině a ruštině

ně a v němčině a ruštině. Autoři je nazvali "falešnými přátele-
li překladatele" - "ложные друзья переводчика" /34/

Одказу а розпáнкѹ ке III. кápitole

- /1/ Cit. podle Dobrovského, J., Rozsice, Praha 1953, s. 56 n.
- /2/ Koreckij, L. V., Otázka lexiky při vyučování ruštině v škole, Ruština v škole, 1948 - 49, 1, č. 4 - 5.
- /3/ Poráková, S., Znamení slovnice sledného soustavy ruského a českého jazyka pro učení, Metodický sborník 1, Praha 1959, s. 109 - 123.
- /4/ Bezdek, J., Forman, M., Koreckij, L. V., Kout, J., Posobení lexikologického ruského literaturního jazyka, Praha 1974; Puh, R., K otázce klasifikace ruské slovní zásoby na základě jejího rohovinní s českou slovní zásobou, sb. RF v Hradci Králové, VIII Jazyk - literatura - metodika, Praha 1969, s. 29 - 32.
- /5/ Бруев, С. В., Тезисы доклада на тему "Стилистический оборот и лингвистический анализ переводов в лексике родственных русского и чешского языков с целью оптимизации её изучения. (в тиску)
- /6/ Vlček, J., K rohovinní slovní zásobě v ruštině a češtině, AUC, Philologica I, Slavica Pragensia VII, Praha 1965, s. 41 - 49.
- /7/ O tom, která slova možno rokládat za mezinárodní viz Акуненко, В. В., Об интернациональных словах в современном русском языке, Труды филологического факультета, том 6, Харьков 1958, s. 91 - 112.
- /8/ Верещагин, Е. М., Костомаров, В. Г., Язык и культура лингвострановедения в преподавании русского языка как иностранного, Москва 1976, т. 2, Лингвострановедческая теория языка, Москва 1980.
- /9/ Щерба, Л. В., Языковая система и речевая деятельность, Ленинград 1974.

/10/ Jedlička, A., Jazyková problematika překladů ze slovenštiny do češtiny, Naše řeč 44, 1961, s. 7 - 23.
Врабцова, Р., К истории слова činovnik, Naše řeč 43, 1960, s. 243 - 245.

/11/ Machek, V., Etymologický slovník jazyka českého a slovenského, Praha 1957, s. 46 - 47.

/12/ O těchto otázkách viz monografie Круковский, Н. И., Русские лексичеи языка на современном беларуском литературном языке, Минск 1958.

/13/ Щанский, Н. М., Иванов, В. В., Щанская, Т. В., Краткий этимологический словарь русского языка, Москва 1961, превога.

/14/ Автор zde nemůže souhlasit s tvrzením již citované Příruční příručnice ruštině (s. 15), že v lexiku netvoří prvku původem ruské a prvku původem církevněslovanské dvě vrstvy navzájem slohové nebo významové odlišené.

/15/ Мáше на швсли нэкетерэ вурáжкѹ.

/16/ Томашевский, В. В., Стилистика и синтаксис, Ленинград 1959, s. 115.

/17/ Ломать је итвoђено ромосí суф. -ать + лoша з туркoтатарскéго згваша - лoмашь, меринъ) роčáтечнí "а" вурáдло.

/18/ Zde se dostáváme do rozporu s prof. L. V. Koreckým, který konstatuje daleko větší procentuální zastoupení u podobných slov, a sice 45 - 60 %. I našáková prověřka jasně ukáže, že daleko větší počet tvoří slova částečně odlišná; podle Koreckého jen 30 - 40 %, viz Koreckij, L. V., Otázka lexiky při vyučování ruštině v škole, 1948 - 49, s. 4 - 5. Autor se zde shoduje s analýzou S. Porákové, rozchází se s ní však v chaběnní významové totožnosti, jak to ostatně vyplývá z celé práce. S autorkou lze souhlasit, pokud jde o základní významy slova. Její výřodu plně ovšem platí pro recepční znalost ruského jazyka.

/19/ Na tuto otázku ve vztahu češtině k západním jazykům upozorňuje V. Mathesius, Nebojte se angličtiny (Převodce jazy-

- зрковуш systémeh), učební texty vyučovacích škol, Praha 1960, s. 57 - 60.
- /20/ Kubík, M., Nejběžnější ruská oslovení, ČsJ, 13, 1963, č. 5, s. 198 n.
- Рунг, Р., К рёкляддёнй рускёно ословенй товариши! до ёё-тину, Sov. jazykovёda, 1955, 5, s. 289 - 292.
- /21/ Otázka rojmu a vьznamu je ve stьedu zájmu vьech lexikologь a ostatních lingvistь a stьejně tak filozofь a psychologь. Uvedeme aspoň нёктерё zьважнё грёсе z této oblasti: Ахманова, О. С., Очеркы по общей и русской лексикологии, Москва, 1957, s. 27 - 103; Dorogzewski, W., Z zagadnien leksykografii polskiej, Warszawa 1954, řada прйспрьчк ve sborniku Lexikografický sborník, Materialy z I. celostátnей конференци ёа. lexikografow SAV, Bratislava 1953; V tomto sborniku zejmёna прйспрьчк Норклек, К., К теориі доішповддй (s. 9 - 19); Kurylowicz, E. P., Заметки о значении слова, Вд, 1955, 3, s. 73 - 81; Виноградов, В. В., Основные типы лексических значений слова, Вд, 1953, 5, s. 3 - 29; Ковтуч, Л. С., О значении слова, Вд, 1955, 5, s. 65 - 77; Філірес, Ј., Ретспректіву ёёскё лексикологіе а семантиологіе, Informační bulletin pro otázku jazykovědné 3, ČSAV a PAN, Praha 1962, s. 24 - 35; Budovičová, V., Súčasné problémy lingvistickej sémantiky, tamtéž, s. 36 - 44. Seřad řada прйспрьчк k této otázce була отліştёna ve sborniku Problémy matematické jazykovědy, Praha 1962, рředevьším oddíl II. Vztah jazyka a myšlení, s. 141 - 281.
- /22/ Ленин, В. И., Философские тетради, Москва 1647.
- /23/ Маркс, К., Энгельс, Ф., Сочинения, том XV, s. 461.
- /24/ Потебня, А. А., Из вьписок по русской грамматике III, Москва 1899, s. 73.
- /25/ Виноградов урологичује ve své грёси Русский язык, Грамматическое учение о слове, (Москва 1947, s. 184), ёе v европскьх jazycích je мало адъектив, která бу вьрядьчовала ёи-словё а иматовё вьешу. Прото машё тьёба v обору jazycích вьрядьчен одстйн вьнё родле гостлйн а квьтлйн, event. родле

- jinьхх прйзнакь: ёейковё вьнё - вьпах сирени, леснй вьнё - лесной вьпах; жьртнй, летнй ај.
- /26/ Viz Шенский, Н. М., Иванова, В. В., Шанская, Т. П.: Краткий этимологический словарь русского языка, Москва 1961, прйслушнё несто; Преображенский, А. Г., Этимологический словарь русского языка, Москва 1958 - прйслушнё несто; Мешек, V., Этимологický slovník jazyka ёёскёно а словёнакёно, Praha 1957 - прйслушнё несто.
- /27/ Viz дále ситованё дйло v розн. 26) - прйслушнё несто; авторьй словнику вьсак застёвајй нёзор, ёе рускё бурьй је "треннерусское замкствованне на турск. яз., v которьх бурь - "рже-враснй" восходит к перс. дог - "красно-коричневый".
- /28/ Виноградов, В. В., Русский язык, Ленинград 1947, s. 185.
- /29/ Viz прйслушнё несто ve Velkém руско-ёёскём словнику.
- /30/ Григорьева, Р. И., Сербохорватско-русский словарь, Москва 1960, несто
- /31/ Машек, V., Этимологický slovník jazyka ёёскёно а словёнакёно, Praha 1957.
- /32/ Viz нарр. Varnef, V., К отёссе вьбьрту слова дьй рёкляду, Книга о рёкляддёнй, Praha 1953, s. 129.
- /33/ O отёзкёх руско-ёёскё номонумё а рагонумё вьдал autor samostatnou publikaci Vlček, J., Úskalí ruské slovní zásoby, Slovník руско-ёёскё номонумё а рагонумё, Praha 1966, s. 230.
- /34/ Акчуленко, В. В., Комиссарчик, С. Ю., Погорелова, Р. В., Дхт, В. Л., Англо-русский и русско-английский словарь "Ложных друзей переводчика", Советская энциклопедия, Москва 1969; Голубо, К. Г. М., Немецко-русский и русско-немецкий словарь "Ложных друзей переводчика", Советская энциклопедия, Москва 1972.